HERMANN GUSZTÁV MIHÁLY*

SZIGETHI GYULA MIHÁLY ÉS A SZÉKELY EREDETKÉRDÉS

Kulcsszavak: *székelyek, besenyők, hunok, hamis krónikák*

Szigethi Gyula Mihály (1759–1837) Marosvásárhelyen született szerény módú családban, egy foltozócsizmadia gyermekeként. Anyja, miután özvegyen maradt, rozsólist és pálinkát árult a város piacán.¹ Tanulmányait szülővárosa református kollégiumában kezdte, majd ennek elvégzése után, 1786-ban indult peregrinációra, melynek során Marburgban, Göttingában, Stuttgartban és Bécsben tanult. 1790-ben már Erdélyben találjuk, mint gróf Bethlen Sándor fiainak magántanítóját. 1793-ban gróf Teleki József nagyobbik fiának korrepetitora, ekkor ismerte meg feleségét, a Teleki kisasszonyok nevelőjét, a svájci származású Hollard Marianna Elisabethát. 1795–96-ban Bécsben, Teleki József wartenslebeni udvarában magántanítószkodott. Az udvarhelyi kollégiumba 1797 februárjában került a Bodola Sámuel halálával megüresedett katedrára. A filozófia mellett a legkülönbözőbb tárgyakat oktatta: görög, német és francia nyelvet, történelmet, irodalmat, esztétikát, statisztikát, szónoklattan, fizikát.

Katedrai tevékenységén túl Szigethi volt az udvarhelyi világi színjátszás megteremtője is. *„Állítottunk ezen oskolában 1801-ben fel egy jádzó színt is, mely lenne az ifjúságnak gyakoroltatásának s maga viselete formáltatásának helye”* – vallja 1825-ben közölt írásában.² A kollégiumi előadások mindenesre volt: szervező, rendező, dramaturg, házi szerző és fordító. Saját darabja, a *Százszor szép* meglepően érett színpadi alkotás. A fordulatos szerelmi történet egy vidéki kisvárosban játszódik, melyben nem nehéz felismerni a 19. századelő Székelyudvarhelyét.

Peregrinációi során tekintélyes könyvtárat vásárolt össze, *„mint egy kétszáz authorokat”*, többnyire német és francia nyelven. Szerette volna eladni a kollégiumnak még aktív tanár korában, *„nem drágán”*, de tanártársai, mint véli, *„inkább irigységből”*, elutasították.³ 1823-ban kérte nyugdíjazását, de haláláig Udvarhelyen élt, és sűrűn publikált a kor időszakai magyar sajtójában.

Kézirathagyatékában szerencsés módon fennmaradt a tanítás során használt (illetve kimondottan e célra készített) jegyzeteinek nagy része. Ezekből kiderül, Szigethi véleménye a székelyek eredetéről nemcsak érdekes, de érdekesen is alakult az idők folyamán. Egyik korai

* HERMANN Gusztáv Mihály (1955), PhD, történész, egyetemi oktató (Babeş-Bolyai Tudományegyetem, Székelyudvarhelyi Tagozat). E-mail: hergusz@freemail.hu

1 FOGARASI Sámuel: *Marosvásárhely és Göttinga. Önéletírás (1770–1799)*. Bev. tan. és jegyz. közléseszi Juhász István. Kriterion, Buk., 1974. 76–77.

2 SZIGETHI Gyula Mihály: *Nemes Udvarhely Széki Rósáskert. Tudományos Gyűjtemény IX(1825)*. 11. sz. 59.

3 CSÁKI Árpád: *Szigethi Gyula Mihály: „A Nemes Udvarhely-Széki Rosás kertnek, vagy a Székely-Udvarhelyi Ref. Nemes Collégyom Historiájának folytatása”*. Áreopolisz. Történelmi és Társadalomtudományi Tanulmányok VII(2007). 85.

feljegyzésében sommásan próbálja összegezni a székelykérdés általa lényegesnek tartott tételét: „Az igaz magyar Erdélyben a székelység”.⁴ Később ezt, több ízben, bővebben is kifejti.

A SZÉKELEKRŐL

Ez a feljegyzés Szigethi korai kéziratai közé került kétoldalas szöveg, amelyet valószínűleg katedrai előadásai során hasznosított. Ezt alátámasztani látszik az a tény is, hogy itt rögzített megállapításai később újra felbukkannak a hazai történelem tanításánál használt, szélesebb tárgykört felölelő és bővebb jegyzeteiben. Lássuk előbb a rövidebb jegyzet eredetkérdés-beni állásfoglalását:

„A székelekről

Ezeknek neveket, ki a székek helyekről, ki a szökött hunnusokról hozza le – hihető, hogy zeke nevű köntösökről jó. Ők a pacinakák maradéki – kik Árpád ki jövelete előtt a Tanais és Volga mellett laktak, [betoldás: kiket a kozárok v[agy] úzok onnan ki nyomnak] –, mikor az hungarok ki jöttek s bírták Moldovát, Oláhországot, Dáciát, ezeket ki nyomták azon helyekről a Maroson túl, itt megtelepedtek a Székelföldön a Marosig. – Tribusokra osztattak, melyek szerint egy Csikot, más Gyergyót, más Kászont bírta sat. – Generációk szerint bírták azon földet. – Aki rajtok fő uralkodó volt, rhabanbánnak hívatott. – Árpád idejébe ilyen rhabanbán volt Zandirhám. – Régen volt egy Bond nevű, ki építette a Bondvárát, mely a mai Budvárán feküdt [betoldás: az mely volt Attila második rezidenciája, az első Havasalföldön, azután rhabanbánnak lakták.] Itt volt a főnök lakása, itt tartatott a gyűlés, itt tettek törvényeket, áldozatot, büntettek, a büntetés terhe Kínos. – Szerencsen dió pohárból ittak vért, reá esküdtek, hogy a rhabanbánt az ő maradékából teszik, neki engedelmesek lesznek, egyaránt osztják a nyert helyeket, a pártost keresztül vágják. – Nevezetesebb tribusok voltak az Uopor, Uogron, Sándour, Ika, Gázon tribusok. – Sok apróbb tisztek is voltak a rhabanbán alatt, kikről neveztetek azon helyek, hol laktak, mint Zete, Mare, Kadits, sat. [betoldás: a szentekről vett nevezetek késők]. A vásárok Székelyvásárhelyt tartatott. – Idővel a rhabanbán név változott székelek comese nevére, vice comesre a gyula név.”⁵

HAZA HISTÓRIA

Szigethi magyar történelemmel kapcsolatos – katedrai munkája segítésére szánt – részletes jegyzeteit a Székelyudvarhelyi Tudományos Könyvtár Kézirattárában, három kötetben találjuk. Hogy ezeket oktatói munkájában hasznosította, azt több körülmény is sejteti: egyézt az 1822 és 1834 között működő „classisok” tananyagában ott találjuk a „*Historia universalis*” és „*Historia patriae*” tárgyakat a „*retorica classis*” oktatandó diszciplinái között, a „*syntactica classis*”-ban a „*Historia et geographia*” (utasítás hozzá: „a Hármasküstükből”), a „*grammatica classis*”-ban pedig a „*Historia Hungariae et Transilvaniae*” (szintén a Hármasküstükör szerint) tantárgyakat. Joggal feltételezhető, hogy a megelőző időszakban Szigethi saját jegyzetét (is)

4 Székelyudvarhelyi Tudományos Könyvtár (a továbbiakban SzuTudKvt), Kéziratgyűjtemény, Lelt. sz. 5301. *Miscellanea* 1792. (–borítón, gerincen, tintával) *Különböző [betoldás: kritikai] jegyzések*. 183.

5 SzuTudKvt, Kéziratgyűjtemény, Lelt. sz. 5296. 110.

használta e tárgyak tanításában. Másfelől, a jegyzeteket tartalmazó egyik (pontosabban: a második) kéziratkötetet éppen Szigethi növendékei írták le és köttették be (a kéziratban négy írás különíthető el, illetve ennyien „vállalják”, „*tanítványi szeretettel*”, névvel meg iniciáléval a lejegyző „íródeák” szerepét).

Az első bennünket érdeklő kötet a Szigethi-kéziratok sorozatában a XVI. számot viseli, címe: *Haza história*, az első oldalon áthúzott 1812-es évszám olvasható. Ez a kötet historio-gráfiai és földrajzi bevezető után ekképpen korszakolja a magyar történelmet:

„*Három nevezetes időszakaszokat lehet pedig fel tenni, melyeken keresztül a két magyar hazának a mi időnkig le hozandó állapotját lehessen kitanulni.*

Az első időszakasz kezdődik a világgal, és jó le a hunnuszoknak ide való beütéséig, mely foglal magába mintegy 4374 esztendő.

A 2-dik időszakasz itt kezdődik, s nyúlik a magyaroknak azon idejéig, melyben nekik legelső törvényes királyok kezdett lenni a Krisztus után 1000-dik esztendeig, és így foglal magába mintegy 630 esztendőt.

A 3-dik időszakasz éppen ott kezdődik, s lefoly a mi időnkig, és így foglal magába 800 s egynéhány esztendőt.”⁶

Ezt követően a *Haza história* sorozat első kötete a Kárpát-medence történetét igyekszik összefoglalni, kora tudományos színvonalán 374-ig, a hunok megérkezéséig.

A *Haza história* „trilógiájának” következő része a Szigethi-kéziratok XXIV. kötete, amelyről az első oldalon található feljegyzés elárulja, hogy a professzor négy diákja vetette papírra: „*K. Szabó József tanítványi szeretettel B. J., HS. és K. Gy [...] írta le s ezen formába be is köté 1818-ban 19a november*”.⁷ Azt viszont nem tudjuk: tanórán jegyzetelték, diktálás után írták, netán másolták-e? Tény, hogy a „mester” több helyen javított a szövegben, illetve betoldásokat eszközölt. Ez a kötet a hunok érkezésétől az első ezredfordulóig tárgyalja a térség történetét, a szerző tehát itt foglalkozik bővebben a székely eredetkérdéssel:

„*Atillának [...] fiai közül 3-an említetnek, a nagyobb Ellák, a legkisebb Irnák, a középső Dengezikh,*⁸ *lehettenek többek is.*

Csabának s Aladárnak pedig hírek sincs az akkori írónál. Mikor megholt Atilla 50 esztendő volt... [...] Fiai közül mindenik magáévá akarta tenni a h[unnu]sok birodalmát, s mindenik elvesztette. Maga Atilla úgy gondolkodott volt, Elláknak hagyja az uralkodást. Az ő halála után fiai a birodalom felett egymásra támadtanak, azt látván Ardaricus, a gepidák királya elpártol tőlök, a több nemzetek felosztják magokat, kik Ardaricust követik, kik az Atilla fiai mellé állanak. Pannóniában ezen felek közt kardra mégyen a dolog; Ellák s mintegy 30 000 hunnuszok elesnek.

Az Atilla megmaradt két fiai a több hunnuszokkal egybe Pannóniából ki kergettetnek, s mind addig utaznak régi honnyuk felé, míg a Fekete-tenger mellé jutnak. Pannóniának azon részét, mely

6 SzuTudKvt, Kéziratgyűjtemény, Lelt. sz. 05310. 17–18.

7 Bizonyosan csak K. Szabó József azonosítható az udvarhelyi kollégiumba 1816. júl. 1-én „subscribált” *Josephus Szabo de Kibed* személyében. Az ugyanekkor „subscribáltak” között van *Johannes Bodo de K. Vásárhely*, 1817-ben „subscribált” *Josephus Benedek de Kis Batzon*, *Simeon Hajdu de Sz. Udvarhely*, *Georgius Kése de Lisznyo*, *Georgius Keller* (utóbbi születési helyének megjelölése nélkül, de a polgári származására történő utalás – „civilis ecclesiasticus” – a székelyudvarhelyi Keller családból valónak sejteti) és *Samuel Henter de Sz. Ajta. Székelyudvarhely református és katolikus diáksága. 1670–1871.* Bev. közléteszi ALBERT Dávid. Szeged, 2005 (Fontes Rerum Scholasticarum VIII). 212–214. Utóbbiak között kell keresnünk B.J-t., H.S-t és K.Gy-t.

8 Dengezics nevét a kéziratban hol *kh*-val, hol *ch*-val írták.

a Tiszán túl van, elfoglalják, az elment hunnuszok után az ostrogothusok Valemir, Theodemir és Videmir⁹ királyok alatt s a Száva, Dráva közt levő helyeket magokévé teszik, erre ugyancsak a r[ómai] császártól kértek engedelmet; Pannóniának pedig a Tiszán innen levő részét, úgy Erdélyt, Molduvát és Oláhországot a gepidák foglalják el. A hunnuszok nagy része a Brut, Dinaster és Boristenes¹⁰ vizei mellyékén telepedtenek meg; egy része ugyan a hunnuszoknak Illiricumba ment Martena¹¹ várához közel. Ezeknek előjárójok lett Dengezikh, akik pedig régi hazájok felé visszavertek Scithia felé, azoknak vezérek lett Irnák.

Nem mentek ugyan be régi hazájokba, az ázsiai Scithiába, hanem a Boristenes mellett lakván, ottan ki ütöttek a gothusok birodalmára. – Az a része pedig a hunnuszoknak, amely Hunivárnál¹² telepedett meg, ott ahol a Duna a Fekete-tengerbe szalad, a görög császárral békességben éldegéltek.

Hibáson írja Thuróczy, hogy az Atilla nagyobbik fia Csaba, Honorius görög imperatorhoz, aki az anyjáról nagyatyja vala, szaladott volna, s onnan Ázsiába ment, hol Bendegúzt, az Atilla atyját életbe találta, 3000 hunnuszok pedig Pannóniá[ban] maradván Erdélybe jöttek, s hogy ellenségeiktől meg ne esmértenének, mint szököttek magokat székeleknek nevezték, hibáson tészí hát a székeleknek ezen eredetét.

Pray meg mutatta, e[z] merő hazugság, mert Honorius nem volt görög, hanem r[ómai] császár, sokkal előbb élt, hogysen Atilla királlyá lett.

Bendegúz is nem Ázsiában volt a hunnuszok királya, hanem kijöveltelek után, ezt Csaba nem is érhetett életbe, azonban Csaba soha sem élt a világon, amit [betoldva: ír] a székelek eredetéről, mind merő hazugság. Már az elszéledt hunnok egy része Irnákkal az európai Scythiába, a Görög Birodalom szomszédjába békességbe éldegél, mivel a görög császárnak ellenére nem járt – de a más része, mely Mártina váránál telepedett vala meg Illiriumba Dengezich alatt, nyughatatlanabb vala, s Leo görög császártól sokat kezdett kívánni; azt kívánta, hogy a Duna mellett a hunnuszok és görögök közt tarthasson sokadalmat; s vele tartson barátságot; arra Leo nem is felelt, Dengezich pedig a hunnokkal Trákiát pusztítani kezdte, s a görög császár előjárótól lakásra való földet és pénzt kíván. Anagastusnak¹³ hívták a görög vezért, e meg ígért mindent, azonban egy szoros mély völgybe ellenséges serege által bevezeti a hunn[us]okat, ott a gothusokat is rájuk támasztja, s majd mind agyon veri őket. Dengezich kevesed magával alig szaladhatott el. – A hunn[us]ok ezután a görög császárokkal sokáig hadakoztanak, az elfutott Dengezich visszatért Mártinába. – Irnák pedig két fiai Emádzur és Ultzindur, hogy fel nevelkedtek s az uralkodást meg osztották, a hunn[us]okat az Utvize¹⁴ mellé telepítették meg. – Ezek mind csendesen viselték magokat az avarok béjövelteleikig; de a nyughatatlan Dengezich még el mégyen a maga hunnussival Pannóniába: Bassiána¹⁵ várnál az ostrogothusokkal megütkezik, ugyanott végét éri életének, mert meg öletik, s feje karóba Constantinápolyba széllyel hordoztatik.

9 Walemir, Theodemir és Wiedemir keleti gót fejedelmek.

10 Brut=Prut, Dinaster=Dnyeszter, Boriszenesz=Borüszenész=Dnyeper

11 Martena, alább Martina várának helyét nem sikerült biztosan azonosítani. A jelenlegi hármashatár közelében, Szlovéniában található Martinya (Magasfok, szlovén nevén Martinje) településsel való azonosítást – noha a név és a földrajzi fekvés lehetővé tenné – nem támasztják alá régészeti-történeti adatok.

12 Hunnivár, Jordanes által említett vár Kis-Szkitiában (Dobruzsza).

13 Anagastus=Anagastes, Anagastos, a Duna partjainak védelmével megbízott római vezér.

14 Ut vize – Dunába torkolló folyóvíz a folyam jobb oldalán.

15 Bassiana – római város Alsó-Pannóniában, a mai Petrovci vagy Dobrinci helyén.

Az 6-ik századnak közepe táján a hunnuszok már úgy el gyengültek, hogy a gothusoktól féltek: az Ázsiából kijövő avarok azokra a hunnuszokra tanálnak legelőbbis, akik Irnák alatt a Boristenes mellett a görög császárok engedelmével telepedének vala meg, és így a Hunnuszok Birodalmának, mely Bálámber alatt 374-ben kezdődött, vége lett Dengezich alatt 469-be.”⁶

A fentebbi részletben Szigethi határozottan ellentmond a krónikások székelytörténetének, név szerint Thuróczyt említve, illetve cáfolva állításait. A következőkben, a korábban idézett rövid jegyzetében vázoltakhoz hasonlóan, de valamivel részletezőbben fejti ki a székely eredetkérdésben vállalt akkori álláspontját:

„Ama hunnus maradvány, mely a Volga és Tanaishoz vonta meg magát, ezen pacinakákat a kazárok s úzok üzték idebb, s midőn a pacinakák a Boristeneshez jutnak; ott tanálának előbb a magyar törökökre, mert addig nyúlt a határok. –

Egybe kapván velek elűzik a m[agyar]okat Molduvából, Havasalföldiből a Tiszán túl, elfoglalják az elűzött m[agyar]ok[na]k helyeket, Molduvát, Erdélyt a pacinakák, s ezeknek maradéki a székelek. – Sokan ugyan ezt a vélekedést meg akarják vetni, kik a régi idő történetét, a [örög] írókat sem nem látták, sem nem olvasták, s egy ártályában a legelsőbbszöri hunnuszokból akarják őket le hozni, pedig a pácinakáknak itt lakások előtt volt nemzetek nem mind valóságos hunnuszok voltak; tisztább eredtűnek mondják pedig a székel nemzetet, ha tollók hozatik le. –

Elég erőltetést tettek a székelek nevezetén is, nevezete lehozásán is; ki a scithákról hozza le, szittyáknak, szotyoknak s ki tudgya minek mondván, ki a székel helyekről, de amely székek későn állítottak fel, s már azelőtt is meg volt a székely név; ki az szökött hunnuszokról hozza le, mintha mondaná székel, de hihetőbb, hogy őket így nevezték mások a zeke nevű köntösről, mely nekik tulajdonok még ma is, sokan így írják le, székel. – Elég az, hogy ők a pácinakák maradéki, s a magyaroktól vették el Molduvát, Erdélyt a Marosig. – Hatalmasabb része ennek a népnek középsőben szállott, s itt az anya választott magának szállást, itt lakott az ő fejek is, el voltak ők osztva tribusokra, az honnan egy tribusnak jutott Gyergyó, másnak Csík, másnak Kászon sat.

A tribusok generációk szerint bírták azon földet, melyet elfoglaltak; a minden tribusokon uralkodó főt rabanbánnak hívták. – Az Árpád ideje előtt ezeknek rabanbánnok volt egy Bond nevű; ez építette Bond várát, mely ma Budvárnak mondatik. –

Ezen kastélyba lakott a fő rabanbán, nála tartatott a gyűlés, a pacinakák vagy székelek népének gyűlése. Szerencsen dióból készült poharak lévén, melyben ember vért bocsátottak, s azzal tettek minden gyűlés kezdetén áldozatot, abból ittak és arra esküdtek.

A gyűlés alkalmatosságával törvényeket tettek, a bé idéztetett bűnösökre sententiát mondtak, a büntetést ott exigálták, ahol ma Kénos van. –

Főbb törvényei azok voltak, hogy rabanbánt mindenkor az elsőnek maradékából téssnek, hogy néki tökéletesen engedelmeskednek, hogy amiket nyerne, egyaránt osszák meg, hogy aki elpártolna, diribra darabolják. –

A fentebb említett tribusok közt legnevezetesebbek voltak az Apor, Ugron, Sándour, az Ika, Gázon tribusok, a Sándor, Ugron és Apor familiák hihető, hogy ezekről vették eredeteket.

Voltak a rabanbán alatt kisebb tisztek is, kik közül mindenik külön helyet választott magának, az hol lakhassék, mely hely róla vette a maga nevét, ilyen nevezete Zétének Zetelakán, Márének Máréfalván és Kadicsfalván Kadichának.

A helységeknek a szentekről való nevezete sokkal később dolog, mely a keresztény vallásnak s catholicusoknak el terjedésektől [betoldva: fogva] vagynak szokásban.

Volt a székeleknek egy közönséges vásáros helyek is, hol cseréltek, beréltek, e volt a Maros mellett, ott, az hol ma Marosvásárhely van, mely Székely Vásárhelynek (Forum Siculorumnak) neveztetik. – Jó darab ideig tartott a székeleknek állapottjuk egyformán, de a fejedelmeknek itt volt uralkodások alatt, mivel a székeleknek sok hadakozásban kellett hasznokat venni, sok változásokat szenvedtek. – Elmúlt a rabanbán nevezet, a helyett a székelek kapitánya vagy generálisa neveztetett; azonkívül egynéhány tribus közülök, hogy az ő vitészségek megjutalmaztassék, túl költöztetett a Maroson, oda, hol Aranyosszék vagyon, végre elmúlt a kapitány nevezet is, s a székeleknek főbb tisztje comesnek, vicébb tisztje, mely régen gyulának hivatott, vice comesnek neveztetett, ezen [betoldva: comes] nevezetet tartotta magának a császár is. –

Bé jött idővel az is, és törvénnyé vált, midőn a székel férfiak a hadban el hullottak, s némelynek csak leánya maradt, a leány fiú gyanánt tartatnék, s a jószág reá szállana, de legnevezetesebbek az ő ősi törvényeik, amilyen, hogy a székely földön semmi jus regium ne lenne, a király semmit nem bírhatna, hogy minden székely föld a dézmától szabad lenne, hogy a Székelyföldön jobbágy ne is neveztesse, hogy minden székelynek szabadsága lenne kocsomát tartani s kereskedni, hogy a székelek a magok tisztjeiket szabad votummal választanák, hogy a székel adót soha ne fizetne, hogy a székel hivatal viselésre fel vétetnének.

Ezen szép prerogatívákat mindazáltal a székelek végtére elvesztették, úgymint vakmerő engedtlenségek, zenebonáskodások, mások árultatása, másoknak és felsőbbeknek tett bízaladások által. – Hihető az is, hogy a magyar históriába előforduló kumánusok vagy kunok, kik ott laktak előbb, hol ma Molduva vagyon, s feljebb is északra, pácinakák voltak, és így ők is hungar törökök s a székeleknek atyafiai.

A pacinakák 8 felé ágaztak, minden ágazat külön helyet választott magának, mindeniknek külön helye is volt... [...] Constantinus g[örög] író leírja azt is, hogy ezen nemzetek micsoda határok közt laktak, a Gyula nemzetéről azt írja, hogy a Török földhöz, azaz Magyarországhoz legközelebb voltak, az honnan kijő, hogy a pacinakák Gyula nevű nemzete Erdélybe lakott, a többi a Boristenes és a Fekete-tengerig nyúlik ki.¹⁷

Szigethi magyar történelmet összegző „trilógiája” következő része (a Székelyudvarhelyen őrzött Szigethi-kéziratok XXXVI. kötete), a *Hazánk históriájának további folytatása* az Árpád magyarjainak honfoglalását követő időket tekinti át.¹⁸ E részben Szigethi már nem foglalkozik a székelykérdéssel.

A székelyudvarhelyi kollégium professzora eddigi írásaiban egy tájékozott és kritikus tudós benyomását kelti: ismeri az ókori szerzőket, a krónikásokat, a kortárs literátorokat. Van saját véleménye, melyben ötvözi Pray Györgynek a székelyek besenyőktől való eredeztetésének elméletét azzal, amit újabban előkerült kétes, de általa hitelesnek ítélt (vagy akképpen kezelt) források, a *Csíki székely krónika* és Kázi Lajos kivonatos „krónikája” tartalmaznak.¹⁹ (Tudjuk, hogy amikor a fenti szövegeket megfogalmazta, mindkét „krónika” másolata a birto-

17 Uo. 67–72.

18 SzüTudKvt, Kéziratgyűjtemény, Lelt. sz. 05328.

19 A két, minden bizonnyal hamis „krónikával” kapcsolatban lásd HERMANN Gusztáv Mihály: *Az elterített múlt. Oklevél- és krónikahamisítványok a székelyek történetében*. Pro-Print, Csíkszereda, 2007. 73–182. Mindkettő szövege, Aranka György jegyzeteivel: *Aranka György Erdély-története*. S. a. r. BÍRÓ Annamária. EME, Kvár, 2010. 33–77. A *Csíki székely krónika*nak több 18. század végi, latin

kában volt.) Ami viszont már ekkor szemére vethető (a forráskritika hiánya mellett): a két „krónika” tartalmát igen szelektíven, felfogásába illeszkedően hasznosítja, ezek állásfoglalását a hun–székely-eredet-kérdésben diszkrétan mellőzi, míg egyéb elemeiket (a rabonbánokat, ezek neveit, „*Bond várát*”, a „*szerecsen dió*” áldozópoharat, a törvénytétel módját, a kénosi vesztőhelyet) hitelesként építi szövegeibe. Ez a szelektív forráshasználati mód hangsúlyozódik későbbi, nyomtatásban megjelent írásaiban, melyekben már egyre határozottabban átlépi a tudományos etika határait.

SZÉKELY-UDVARHELY, A NEMES SZÉKELY NEMZET ANYA-VÁROSÁNAK LEÍRÁSA

Ezt a helytörténeti szempontból igen értékes munkáját Szigethi 1826-ban írta, 1828 júniusában jelent meg. A történeti források tekintetében itt már nyilvánvaló lazaságot tanúsít. Udvarhelyszék székházának leírásakor említi a törvényhatóság itt őrzött levéltárát, „*melybe 1100-tól és 1200-tól fogva való leveleket láthatni*”,²⁰ holott e levéltár legrégebbi irata csak 1506-ban kelt. Kissé odébb következik a székelyek korai történetére vonatkozó passzus:

„*A városnak észak felé való²¹ határában Hodgya felől, a Küküllőn túl áll magosan egy kősziklás hegy, fenn szépen kiterjedt térségével, közönségesen Budvárának hívatik, de nem hiteles, hogy Budáról vagy Blédáról, az Attila testvéréről neveztetett volna; hitelesebb a csíki archívumban találtatott régi írás szerint, hogy Bond-várának kelletik hívni egy Bond nevű, a székelyek régi szokások szerint rhabaubán²² név alatt fővezéri hivatalát viselt nagy ember nevéről, kinek idejében s nevére azon hegynek tetejére egy meglehetősen kiterjedésű négy oldalú, s négy szegű vár építtetett, melynek falainak szegeleteken levő kerek bástyáinak, kapujának s az udvarán lévő kútjának omladásában heverő darabjai még látszanak. Ezen várba lakott Bond, a székelyek fővezére rhabaubán titulussal, s utána más rhabaubánok; ide gyűjtettek mindenünnen a székelyek bizonyos időkben az esküvással járó hit letételére, törvény felokvasásra, új rendelkezések tételére s a bűnösökre kimondatott szentencia hallására, az engedelmesség s hűség megpecsételése, az esküvőkor egynek a testéből szerecsen-dióból készült pohárba bocsátott vérből ittak, a megszenteltetett bűnöst vitték délre exequáltatni azon völgybe, ahol most Kénos nevű falu van, onnan vette a Kénos nevezet is; ezen Bond-vára hegyének délre néző oldalán vagynak néhány mély likak, melyeknek szájai régentén kőfalakkal és fákkal bérakva állottanak, s a villongós időkben soknak menedékhelyül szolgáltanak, ezen hegynek alatta a Hodgya felől lejtő patakban, kétfelől az oldalakon sok bányász-likak találtatnak, melyekből az ahoz értők éjjelenként drága érces kőveket ástak ki s adtak el az azokból dolgozóknak.*”²³

Itt meg kell jegyeznünk, hogy Bond váráról a *Csíki székely krónika* (némelyek „*Bondnak*”, mások „*Boudnak*” olvasták a krónikában többször előforduló nevet, ami önmagában félrevezető), továbbá a vele nagyjából egykorú Kázi Lajos-féle „*krónika*” *Bévezetése* beszél, amit

nyelvű másolt példánya maradt fenn, Kázi Lajos krónikája viszont másolatban sem ismert, csupán egy *Bévezetés* című rövid foglalata, a *Csíki székely krónika* egyik példányához csatoltan.

20 SZIGETHI Gyula Mihály: *Székely-Udvarhely, a nemes székely nemzet anya-várossának leírása*. Felső Magyar-Országai Minerva IV(1828). II. negyed, 6. sz. 1745.

21 Valójában: délnyugati

22 Szigethi szövegeiben egybeült: „*rhabanbán*”. Nyilván, a nyomdai szedő olvasta rosszul.

23 Uo. 1750–1751.

Szigethi felhasználás leírásában, közben – talán a hun–székely leszármazás tanának növekvő népszerűségére való tekintettel – tapintatosan hallgat arról, mit is gondol (vagy gondolt korábban?) a székelyek eredetéről.

A SZÉKELY NEMZET EREDETE, VÁLTOZÁSA ÉS RENDE 374-IK ESZTENDŐTŐL FOGVA 1063-IG EGY RÖVID KÉZIRATBÓL

Élete utolsó előtti esztendejében, 1836-ban Szigethi két cikket közöl a *Felső Magyar-Országi Minerva* című lapban. Ezek közül az első Kázi Lajos „krónikáját” ismerteti, kezdván a rejtélyes kézirat felbukkanásának történetével:

„Ezen kézirat Kolozsvárról jött elő ezelőtt jó idővel néhai Lukátsffi László, n[eme]ls Udvarhelyszék érdemes v[ice] királybírája kezébe 1790 körül egy nevetlen írótól; az említett királybíró, nemcsak az igazságnak egyenes lelkű kiszolgáltatója, hanem a tudományoknak is nagy barátja lévén, igen gyönyörködött a régiségekben s azoknak kikereséséből részt is kívánt venni; éppen ez idő tájtban állottam én is bé a székelyudvarhelyi Refformátus] N[eme]ls Főiskola filozófiai professzori katedrájába; a nevezett királybíró minjárt is közölte velem ezen kéziratot, oly kéressel, hogy magam mellé vevén az iskolából némely ifjakat, azokkal ezen kéziratban említett Bond-vára fekvését, annak hegyoldalán bévakart ablakokat sat. keresném ki, meg is tettem azon próbát, de az ablakokra nem találtam; fenn a hegytetőn amit a vár fekvéséről kitanultam, mindazt Udvarhely anyavárosul közönségessé tett munkámban [...] feljegyeztem.”²⁴

Ezután a Kázi Lajos „krónika” *Bévezetése* következik, csaknem teljes terjedelmében és szóról szóra, de úgy, mintha a cikk szerzője maga jegyzetelt volna a titokzatos krónikából... Szóról szóra kerül a szövegbe az a rész is, miszerint „a Bond-vára ürgeibe [...] megvannak a hunnosok eredete, változása, feloszlása, kijövedele, viselt dolgai, tribusai”, feledtetve a szerzővel mindazt, amit diákjainak a „pacinakákról” tanított. Összegezve: a részletek ismeretlenek, de tény, hogy e közleményében Szigethi legalábbis szándékosan csúsztat a tudományos hitelesség tekintetében.

Szigethi jelen írása újabb kérdőjeleket vet fel a *Bévezetés* szerzőségét illetően is. Utóbbinak kézírása hasonlóságot mutat a *Csíki székely krónika* Szigethi kézíratai közt található másolatával. Aranka György írja a *Bévezetés* feltételezett szerzőjéről, Becze [Bocz] Gáborról, hogy „Kolozváron lakó”,²⁵ és Szigethi is azt állítja, hogy „ezen kézirat Kolozsvárról jött elő”, de belekeveri a történetbe, mint közvetítőt, Lukátsffi Lászlót. Lukátsffi helyettes alispán volt Udvarhely vármegyében, Bethlen János gróf II. József korabeli alispánsága alatt, egyidőben Becze Gábor íródeákoskodásával.²⁶ A *Bévezetés* szövege tartalmaz egy utalást a szerzője udvarhelyi diákévéire, amelyeknek Becze esetében nem leljük nyomát, Lukátsffit viszont ott találjuk a Reformár-

24 SZIGETHI Gyula Mihály: *A székely nemzet eredete, változása és rende 374-ik esztendőttől fogva 1063-ig egy rövid kéziratból*. Felső Magyar-Országi Minerva X(1835). II. 15.

25 Kolozsvári Egyetemi Könyvtár Kézirattára, Aranka György iratai, Ms. 1016. Aranka György betoldása a kézirat címe alatt: „írta Bocz Kolozváron lakó gr. Bethlen János úrnak főkirálybíróságában író deákja”.

26 *Schematismus dicasteriorum et officialium Magni Principatus Transsylvaniae pro anno 1789*. Cibinii, é. n. [1789.] 82.

tus Kollégiumban, az 1769-ben „subscribáltak” soraiban.²⁷ Valami kapcsolat sejlik a József-kori „cancellista” és az „adjunctus vicecomes” között, ami (netán később?) érdekes kéziratok születéséhez meg felbukkanásához vezetett. Erről viszont legfeljebb találgatásokba bocsátkozhatnánk, mint ahogy nem ismerjük e történetben tényszerűen Szigethi professzor szerepét sem.

SZÉKELYEK EREDETE ÉS A CSÍK-GYERGYÓI KÁSZONSZÉK-BELI TISZTVISELŐKNEK KARAKTEREI

Ez a cikk is ugyanúgy indul, mint Szigethi előző, Kázi Lajos „krónikáját” ismertető közleménye:

*„Ezen kézirat, mely még a múlt században jött kezemhez diák nyelven, és melyet ezelőtt jó idővel az Erdélyi Magyar-nyelvet Mívelő Társasággal közöltem is volt, hasonló diák nyelven; – most pedig nem a maga egész kiterjedésében, hanem a főbb-főbb vonásokat kiszemelve, magyar nyelven szándékozom közönségessé tenni. Ezen írat szedegettetett ki elsőben 1533-ban 153 aktából, 3 nagy levelekből [...]. Ezen írat már úgy nézetvén, mint eredeti: ebből másoltatott a nálam lévő 1695-ben, március 14-dikén, Weres Péter, Felcsík hűtös assessora és Szentkirályi Boros István alcsíki hűtös assessor által, Csíkszereda privilegiált városában.”*²⁸

Ez ismét csúsztatás a javából, hiszen a Szigethi gyűjteményében lévő krónikamásolat – a kézírás tanúsága szerint – nem keletkezhetett korábban a 18. század végénél. Tehát az 1695-ös másolatot a professzor ugyanúgy láthatta, mint Udvarhelyszék archívumában az „1100-tól és 1200-tól fogva való leveleket”, vagyis semmiképpen... A székelyek besenyőktől való eredeztetésének tételéről pedig természetesen itt is hallgat.

A fentebbi oldalakon egy tudós professzort kevertünk hamisítás vagy legalábbis azzal határos történetiadat-manipuláció gyanújába. Ezen nem kell meglepődni, ez a korban mondhatni megszokott dolog. A 18. század második felében a skót közvélemény nemzeti büszkeséggel ünnepelte James Macpherson első pillantásra is kétes Osszián-dalait, melyekről hamarosan kiderült, hogy hamisítványok. Kevéssel később a csehek hasonlóképpen lelkesedtek egy vidéki levéltáros (bizonyos Václáv Hanka) költötte, ősréginek látszó cseh „nyelvmemlékekért”, míg Magyarországon „Litterati” Nemes Sámuelnek a szellemi és tárgyi régiségek hihetetlen széles skáláját lefedő, nemzeti büszkeséget melengető hamisítványait kapkodták el jó pénzért a gyűjtő szenvedélytől fűtött honfiak.²⁹ Tanulságos, hogy ugyanez időben egy Vrain-Lucas nevű élelmes francia körülbelül 27 000 különféle dokumentum hamisításával – kihasználva a Francia Akadémia elnéző türelmét – mintegy 140 000 aranyfrankot keresett. A kulcsszó itt is a hazafiúi érzékenység: Vrain-Lucas egyik specialitása a külhoni tudományos felfedezések francia „honosítása” volt, mint például Newton törvényének Pascal szellemi hagyatékába történő „átjátszása”. Végül a kor tudományossága megelégedte a szélhámoságnak e mértékét, és Vrain-Lucast perbe fogták. Ő viszont csalásainak hazafias indíttatásával védekezett, ami nem is volt eredménytelen: ahhoz képest, hogy a középkorban máglyahalál, alig néhány évtizede

27 ALBERT: i. m. 77.

28 SZIGETHI Gyula Mihály: *Székelek eredete és a csík-gyergyói Kászonszékekbeli fő tisztviselőknek karakterei*. Felső Magyar-Országi Minerva X(1836). IV. 164.

29 HERMANN: i. m. 12–16.

pedig bitófa járt a hamisítónak, őt mindössze két év börtönre ítélték, illetve a nyereségéhez képest neveltséges 500 frank büntetés kifizetésére.³⁰

Ha tehát Európában a hamisítás egyfajta kordivat volt – amennyiben pedig a nemzet érdekében történt, akkor egyenesen dicsőség –, miféle jogon várunk el egyebet a székelyföldi értelmiségitől? Ő csupán azt cselekedte, amit a kor erkölce szerint „megkövetelt a haza”...

GYULA MIHÁLY SZIGETHI AND THE ISSUE OF THE SZEKLEERS' ORIGINS

Keywords: *Szeklers, Pechenegs, Hunns, forged chronicles*

Gyula Mihály Szigethi was a professor of the Reformed College in Odorheiu-Secuiesc (Székelyudvarhely) at the turn of the 19th century. In his historical writings, which survived in the form of manuscripts, he established an opinion on the subject of the Szeklers' origins, combining two different standpoints. Into György Pray's theory stating that the Szeklers are descendants of the Pechenegs, he incorporated some elements of the chronicles forged in the 18th century. These chronicles, however, were forged exactly to prove the Hunnic origins of the Szeklers. It seems that at the end of his life his standpoint had changed and he also became an unreserved supporter of the popular theory among the Szeklers, that of their Hunnic origins.

GYULA MIHÁLY SZIGETHI ȘI PROBLEMA ORIGINII SECUIILOR

Cuvinte-cheie: *secui, pecenegi, huni, cronici false*

Gyula Mihály Szigethi a fost rectorul Colegiului Reformat din Odorheiu Secuiesc la turnura secolului XVIII–XIX. În scrierile sale istorice rămase în manuscris el își etalează părerea privind originea secuilor, în care combină teoria originii pecenege a acestora formulată de György Pray, cu unele informații culese din cronici falsificate în cursul secolului al XVIII-lea. Aceste cronici însă au fost falsificate tocmai pentru a dovedi originea hunică a secuilor. Spre sfârșitul vieții sale Szigethi se pare că și-a revizuit concepția, devenind și el fără rezerve adeptul teoriei originii hunice a secuilor.

30 Gilbert OUY: *Les faux dans les archives et les bibliothèques = L'histoire et ses méthodes*. Volume publié sous la direction de Charles SAMARAN. Gallimard, Paris, 1961. 1375–1377.